

CONVOCATÒRIA 2010

beca 8 de març

DE RECERCA DE LA
MEMÒRIA HISTÒRICA DE
LES DONES A GIRONA

Locutora i dona

Les locutores de ràdio de la ciutat
de Girona 1930-1975

Sílvia Espinosa

El material publicat en aquesta publicació digital és original de l'autora per la qual cosa sense tenir la seva autorització o la de la persona o institució titular dels drets d'autor no se'n pot fer ús, ni difusió.

Que la publicació sigui gratuïta mitjançant internet no significa que no sigui objecte de protecció pels drets d'autor. Així doncs, d'aquest llibre digital no se'n poden fer actes d'explotació (reproducció, distribució, comunicació pública i/o transformació) sense l'autorització del titular i mai sense citar la font original.

Durant els dos primers anys (fins al 8 de març de 2014) per a qualsevol ús cal l'autorització explícita de l'Ajuntament de Girona (base 9 de la convocatòria de la Beca 8 de març, 2010).

Disseny de portada, maquetació i correcció: Ajuntament de Girona
Tutora de la recerca en representació del Jurat: Silvia Planas Marcé

ISBN: 84-615-8238-1

Dipòsit legal: GI.409-2012

Nota de l'autora:

La fotografia de la portada correspon a la locutora de Radio Gerona, just després de la Guerra Civil, Amalia Rexach. Propietat: Ajuntament de Girona, cedida per a aquesta publicació.

SUMARI

1. PRÒLEG	4
2. INTRODUCCIÓ	5
3. MARC HISTÒRIC DE LA RÀDIO A GIRONA.....	7
3.1. PRIMER PERÍODE: Els orígens de la ràdio	7
3.2. SEGON PERÍODE: 1931-1936, la II República	7
3.3. TERCER PERÍODE: 1936-1940. La Guerra Civil i el primer franquisme..	8
3.4. QUART PERÍODE: Del franquisme a la mort del dictador	9
3.5. CINQUÈ PERÍODE: La transició i la democràcia.....	10
4.OBJECTIU I MÈTODE	11
4.1. FITXA TÈCNICA	12
5. L'OFICI DE LOCUTORA DE RÀDIO.....	15
5.1. LOCUTORES I LOCUTORS.....	15
5.2. CRONOLOGIA DE LES LOCUTORES QUE VAN TREBALLAR A GIRONA DES DE LA DÈCADA DELS 30 ALS ANYS 70 DEL SEGLE XX....	16
5.3. ALGUNS LOCUTORS	24
6. LOCUTORES I DONES. Les veus oblidades de la història de la ràdio a Girona, 1930-1975. El DVD.....	27
7. CONCLUSIONS	27
8. BIBLIOGRAFIA	34
9. AGRAÏMENTS.....	35

1. PRÒLEG

La ràdio va ser el primer gran mitjà de comunicació de masses que va donar a la veu femenina un protagonisme i una influència social de caràcter inèdit fins aleshores. La ràdio va ser durant els anys 20 i 30 del segle XX la primera finestra pública a través de la qual el so de la veu femenina impregnà amb naturalitat la sonoesfera de la vida quotidiana dels ciutadans. El so de la veu de les primeres locutores i de les cantants escampant-se a través dels altaveus per tot el celobert va atorgar a la dona una presència màgica a les llars de tots els radiooients.

La República va promoure la feminització de la ràdio. El so agut de les veus de joves locutores, procedents d'agrupacions teatrals, cors musicals o entitats civicoculturals, va acostar a una audiència cada vegada més nombrosa la passió per un nou mitjà que havia de contribuir a modernitzar la societat urbana d'una Catalunya que sortia de la dictadura de Primo de Rivera. La dona fou l'eix principal d'una programació femenina i familiar, la primera pedra per fer possible que la ràdio es convertís en un gran mitjà de comunicació. Però també, en igualtat de condicions amb les veus masculines, aquestes joves locutores llegien les notícies, presentaven conferencians, entrevistaven artistes i intel·lectuals, i es convertien en educadores universals, més enllà de l'espai reduït d'escoles i ateneus, amb la intenció d'acostar la modernitat cultural i científica a totes les audiències.

La ràdio de la dictadura franquista modificà els continguts i retallà la llibertat d'emissió i creació. Però els espais de propaganda, els consultoris sentimentals, la ficció del radioteatre i l'entreteniment continuaren tenint veu femenina. Independentment dels règims polítics i els costums socials, tot i el masclisme que ha definit culturalment la societat catalana durant la major part del segle XX, la dona ha tingut sempre un paper actiu a la ràdio. La ràdio s'ha d'entendre també en clau femenina.

Aquesta obra de la doctora Sílvia Espinosa que l'amable lector té ara a la seva pantalla és tot un regal, perquè ens lliura de manera molt documentada el mecanisme argumental que ens permet entendre aquesta clau femenina que ha caracteritzat la ràdio des de sempre. *Locutora i dona* és el resultat d'un gran treball documental, que rescata de l'oblit biografies de locutores que tots hem de conèixer perquè formen part de la nostra memòria històrica i ens ajuden a entendre millor el que som. L'autora ho ha fet combinant el rigor amb l'amenitat, i el plaer per la descoberta de nous aspectes de la ràdio que encara s'ignoren amb l'ordre narratiu i la precisió. Llegint aquesta obra aprendrem a jutjar millor el paper transcendent que ha jugat aquest mitjà en el nostre sistema comunicatiu. I també aprendrem a valorar el paper que la dona ha desenvolupat en aquest espai públic que és la sonoesfera de la ràdio: sempre darrere d'un micròfon, és cert, però construint notorietat des de la discreció de l'espai invisible de les ones, i substituint amb la seva *presència* en el nostre imaginari sonor, l'*absència* en molts espais públics que la nostra societat li havia injustament reservat.

Armand Balsebre. *Catedràtic de Comunicació Audiovisual de la UAB*

2. INTRODUCCIÓ

El text que trobareu a continuació és un complement al documental que sota el títol *LOCUTORES I DONES Les veus oblidades de la història de la ràdio a Girona, 1930-1975*. S'ha dut a terme mercès a la Beca 8 de Març de l'Ajuntament de Girona, 2010.

En les pròximes pàgines s'hi descriuen tant l'objectiu d'aquesta investigació com les conclusions a les quals es pot arribar a partir de l'audiovisual que significa el corpus principal d'aquest llibre en format electrònic.

En el documental es narra, en primera persona i en boca de les protagonistes, les percepcions que de la seva feina tenien les dones que foren locutores de continuïtat o de programes en les dues emissores de la ciutat de Girona en el marc temporal escollit que acaba en la transició cap a la democràcia espanyola.

La seva finalitat és oferir patrimoni audiovisual a la ciutat que contribueixi a enriquir els estudis que ja existeixen sobre la història de la ràdio a Girona¹. Aquest objectiu es materialitza, tal com es va proposar en la memòria guardonada, desxifrant qui foren les locutores que van treballar a Girona en el període seleccionat, 1930-1975; localitzant aquestes persones i recollint els seus testimonis per tal que puguin ser guardats com a herència per a la ciutat, entenent que el paper que va tenir la ràdio a Girona en aquell moment històric és significatiu i complementari per comprendre i explicar la història contemporània de la ciutat.

Per tant, s'ha establert una cronologia de les dones locutores que van treballar com a tals a Ràdio Girona (després de la guerra dita Radio España de Gerona, i més endavant Radio Gerona) i a La Voz de Gerona, des de l'arrencada de la radiodifusió fins al moment en què arriba la democràcia al país i es mostra el paper que hi van tenir, a partir de les seves percepcions subjectives, les dones que hi feien de locutores. Per tal que la recerca no pugui ser titllada d'esbiaixada s'inclouen en el documental els locutors que van ser companys de les dones protagonistes, aspecte aquest conegut i aprovat pels mateixos membres del Jurat de la beca.

Quin fou el paper de les locutores gironines a la ràdio d'aquells anys posteriors a la Guerra Civil i fins al 1975? Feien programes totes soles com les seves antecessores? El fet que apareguin més estacions de ràdio implica que les dones hi tenen més rellevància, igual que va passar a la dècada dels 30? Per respondre totes aquestes qüestions i fer-ho per boca dels protagonistes

---

¹ En aquest sentit es poden veure les publicacions locals de GIL BONANCIA, M. (1990), o bé el més recent de MONOBIS, M. i GIL R. (2003). Per tenir un marc més ample sobre la història de la ràdio a partir de textos més genèrics convindria adreçar-se a BALSEBRE, A.(2001) que és un compendi molt exhaustiu sobre el mitjà i la seva evolució, o bé a FERNÁNDEZ SANDE, M. (2005) També han escrit sobre aquest tema FRANQUET, R. (2001) o bé GUILLAMET, J.(1994) que es fixen especialment en el territori català.

d'aquell retall de la nostra història contemporània s'ha realitzat aquest documental .

És molt complicat dur a terme una recerca com aquesta sense poder triangular les aportacions d'aquells qui foren "veus" de la ràdio històrica amb el so dels programes que feien. La manca d'arxius sonors², la ràdio en directe, la Guerra Civil i l'absència de consciència de les empreses radiofòniques per guardar el testimoni de la seva programació, fan molt difícil fer una recerca sobre història de la ràdio. Ara bé, el fet de treballar amb el testimoni viu de les persones que feien antena *en aquella ràdio* sense programes enregistrats és una aproximació interessant, que no l'única, a com era la ràdio que es podia escoltar a la ciutat de Girona des dels anys 30 fins als 70 del segle XX.

---

² És possible trobar certs programes de ràdio antics guardats, sovint sense catalogar, a l'arxiu personal d'algun radiofonista, amb freqüència de difícil accés. D'igual manera sí que es poden escoltar alguns programes que es portaven a terme, ja en plena democràcia, perquè molts formen part de l'arxiu de la ciutat, ja sigui a través de donacions de les mateixes empreses de ràdio, ara sí conscients de generar patrimoni sonor, ja sigui en exposicions permanents o temporals que organitzen les pròpies emissores.

3. MARC HISTÒRIC DE LA RÀDIO A GIRONA

La història predemocràtica de la ràdio a Girona cal contextualitzar-la en cinc grans períodes polítics i socials que fan més interessant l'evolució del *media* i indiscutiblement el condicionen: una dictadura, una república, una guerra civil, una nova dictadura i la democràcia. Desgranarem aquests moments històrics per tal de poder entendre la relació que hi ha entre la política del moment i la ràdio com a mitjà de comunicació social a la ciutat.

3.1. PRIMER PERÍODE: Els orígens de la ràdio

El naixement de la ràdio a Espanya s'emmarca en la Dictadura de Primo de Rivera. Per la Reial ordre del 14 juny de 1924 es va ordenar l'espai radioelèctric espanyol. Van quedar establertes 5 categories que englobaven les estacions de ràdio que operaven de forma més o menys irregular en aquells moments en diferents indrets del territori espanyol. A partir d'aquest decret, les emissores de ràdio estaven obligades a tenir llicència: "sol·licitar l'oportuna llicència, per tal d'eludir l'aplicació de sancions que aquest reglament determina per a les estacions clandestines " (Ezcurra, 1974:142). Naixia, entre d'altres, Ràdio Barcelona, EAJ-1.

Eren poques hores d'una programació interpretada per veus masculines i centrada en la selecta música clàssica i en conferències, sovint de divulgació tècnica.

3.2. SEGON PERÍODE: 1931-1936, la II República

La II República, que es va proclamar el 14 abril 1931, va afavorir l'aparició de moltes estacions noves, especialment a Catalunya, regulades pel decret de desembre de 1932, que les classificava en emissores locals, comercials i de petita potència sota la identificació EAJ. Així es va consolidar un panorama radioelèctric que establí les bases d'un model programàtic, en un temps de convulsió social, que també tenia en la música bona part de la seves emissions, però ja no només en la música clàssica.

En aquest espai temporal, el 1933, i de la mà del capital privat de Ràdio Associació de Catalunya, s'instal·la a Girona Ràdio Girona EAJ-38.

Es busca una locutora, no un locutor, a través de la premsa especialitzada del sector i d'anuncis als diaris. Finalment l'escollida acabà essent Francina Boris, una jove de 18 anys que amb el temps serà la locutora de Girona amb *més anys de ràdio* a la seva vida professional.

Durant el temps previ a la Guerra Civil la programació era molt curta però obrí la ràdio al teixit social. Era el moment de posar-hi més veus i M. Lluïsa Figa i Tinet Carreres foren la parella que s'alternava en les hores d'emissió. Ella substituï Boris, quan aquesta marxà a la seu central de Ràdio Associació a Barcelona. Era la neboda d'Alexandre Figa un periodista empordanès que havia treballat a Ràdio Associació de Catalunya a diversos indrets del territori català i que dirigí Ràdio Girona fins que es va haver d'exiliar a finals de 1938.

Les hores d'antena de Ràdio Girona durant els anys 30 es dedicaven a radiar música (*Discos dedicados*, programa que comença ja en aquesta etapa i que significa un reclam comercial interessant per a les emissores) i en menor mesura es feien les primeres retransmissions de futbol o boxa. Les radiacions de teatre en directe foren molt interessants per la seva qualitat i sentit cultural però no pas per la seva quantitat ja que era un gènere difícil i costós de produir localment i amb freqüència es realitzava a Barcelona³ i després es distribuïa per les emissores associades a Ràdio Associació. Abans de la Guerra Civil també es retransmetien concerts des dels teatres locals i es feien programes de divulgació dedicats a la dona que tenien l'assessorament d'eminents pedagogs i metges.

3.3. TERCER PERÍODE: 1936-1940. La Guerra Civil i el primer franquisme

La ràdio en aquest període va créixer tècnicament i es va decantar pel servei a la societat de masses. En els anys de guerra arribaria a ser experta en propaganda, gràcies sobretot a la necessitat de minar la moral del front contrari. Tot i la guerra, Ràdio Girona continuava les seves emissions, si hi havia electricitat, i oferia música i avisos de socors o de bombardejos.

Amb l'arribada del nou règim, el 1939, que s'explica per la ràdio, tot serà diferent. La propaganda quedarà ben dissenyada i molt dirigida. És un moment de reconstrucció tècnica del conjunt d'emissores i de formar els nous equips humans que les han de dirigir per garantir la supervivència empresarial i l'afectació al règim de totes les empreses radiofòniques. La ràdio estava controlada el 1941 pel Departamento de Prensa y Propaganda que depenia del Ministerio de la Secretaría General del Movimiento.

La censura s'instal·larà també a les ones. La "Orden de 6 de octubre de 1939 del Ministerio de Gobernación", dirigit per Serrano Suñer, estableix que totes les emissores hauran de connectar de forma obligatòria amb RNE per emetre els *diarios hablados* coneguts popularment com *el parte* aquest format era el que la dictadura volia fer passar per un informatiu radiofònic.

Un cop legislat i endreçat el sector, la ràdio emet una programació en castellà i bàsicament d'entreteniment: especialment programava música que s'alternava amb publicitat. Hi havia programes de cara al públic en forma de concursos o gales musicals i també programes femenins, serials i retransmissions esportives, sobretot de futbol. Però també espais governats i dirigits per l'església com *L'hora de l'àngelus*, per posar només un exemple. Cal tenir molt present el pes tan decisiu de l'església en aquest moment històric. Si socialment dictava i vigilava la conducta moral dels ciutadans i ordenava el calendari lectiu i laboral (determinava "las fiestas de guardar"), a la ràdio adoctrinava, censurava continguts de forma indirecta i marcava els períodes

---

³ Ràdio Associació de Catalunya tenia un quadre estable de teatre abans de la Guerra Civil, integrat per actors professionals igual que tenia una orquestra formada per més de 150 músics.

festius i les retransmissions de les grans celebracions com ara el Corpus o algunes processons.

Tot i que la programació en aquesta etapa es va allargar en comparació amb dècades anteriors, encara no hi havia 24 hores d'antena. A principis dels anys 40, les emissores han de consolidar les seves veus. És el moment de buscar locutores i locutors sense accent català. Alguns arriben a Radio Gerona perquè senten anuncis per la mateixa estació, altres perquè hi tenen coneguts i sovint perquè fan teatre amateur i d'aquesta manera participaran en algun programa o hi tindran alguna petita intervenció que els possibilitarà entrar a la ràdio com a locutors de forma estable i amb contracte.

3.4. QUART PERÍODE: Del franquisme a la mort del dictador

Durant la dècada dels 50, España ja no és un territori tan aïllat del món, ja que comencen a arribar els primers ajuts econòmics dels Estats Units. L'any 1952 se suprimeix la "cartilla de racionamiento" i el 1956 neix TVE.

El 1951 Franco crea el Ministerio de Información y Turismo i el seu titular serà Gabriel Arias Salgado, un home de la branca més catolicofalangista del moviment. El Decret de 14 de novembre de 1952 aprova "el Plan de Radiodifusión en Onda Media" pel qual es vol actualitzar el Pla Nacional de Radiodifusió dels anys 30, que havia pretès crear un servei nacional de radiodifusió gestionat directament per l'Estat, però serà massa tard perquè en aquest moment a Espanya ja hi conviuen emissores públiques i emissores privades.

Les privades s'aglutinaren sota la marca de la Cadena SER (Sociedad Española de Radiodifusión) que és l'hereva d'Unión Radio empresa pionera de la ràdio a l'Estat espanyol i que a Catalunya integra també algunes antigues emissores de Ràdio Associació, com la primitiva Ràdio Girona que acaba sota la Cadena SER, presidida per Antonio Garrigues i Díaz-Cabañete (1951-1962).

Les emissores públiques estan controlades pel Movimiento però gestionades per diferents faccions com la Falange o els sindicats franquistes.

És l'època de l'evolució tècnica i de continguts més interessants del mitjà. És el temps de l'LP, del fitxatge de personatges estrangers que ja són estrelles de la ràdio com Pepe Iglesias, *el Zorro* o Raúl Matas i de l'increment de les emissions en cadena.

A la ciutat de Girona és un moment d'expansió de la radiodifusió. Radio Gerona, que serà aleshores administrativament registrada per l'empresa REBSA, Radio España de Barcelona, SA, i coneguda en aquell període com Radio España de Gerona, perd la seva hegemonia a la ciutat ja que neix, a principis dels anys 60, La Voz de Gerona.

Aquesta emissora formava part de la Red de Emisoras del Movimiento que el govern de Franco havia estès per tot el territori. Abans de la dècada dels 70 les emissores de ràdio públiques a España poden ser de tres categories: propietat

de la Red de Emisoras del Movimiento (REM), aquestes s'identificaven perquè totes es deien "La Voz de..."; o podien pertànyer a la Cadena Azul de Radiodifusión (CAR), eren les anomenades "Radio Juventud de..."; o bé formaven part de la Cadena de Emisoras Sindicales (CES).

La Voz de Gerona va ser REM i molt aviat Radio Cadena Española de Gerona (RCE) que fou l'adaptació local de la marca a partir de les consignes governamentals ja que el govern de Franco va assignar aquesta nom a la fusió d'aquestes estacions locals disseminades per tot l'Estat. El 4 de desembre de 1978 es publica un decret del Ministerio de Cultura pel que s'ordena la incorporació a l'ens públic RTVE de les tres societats estatals de comunicació: Televisión Española, Radio Nacional de España i Radio Cadena Española. Així és com La Voz de Gerona acaba essent RNE a Girona.

Durant la dècada dels 60 es produeixen dos esdeveniments claus i definitius per al món de la radiodifusió: el naixement del transistor (1961) que permet escoltar la ràdio amb mobilitat i el de l'FM. El naixement de les emissions en freqüència modulada (FM) va significar també la irrupció al mapa radiofònic de més estacions. Radio Nacional de España va crear Radio 2 (1965) el seu segon canal dedicat bàsicament a radiar música. Aquesta manera de fer va ser adaptada per la resta de les estacions ja que la tecnologia emprada per a aquest tipus d'emissions facilitava una major nitidesa en la recepció.

Tot i això, aquesta quarta etapa de la història predemocràtica de la ràdio continua marcada per les restriccions polítiques. Existeix una dictadura que certament ja no és tan claustrofòbica però que governa amb mà dura. Cal però expressar, per ser justos amb la història del mitjà, que la ràdio espanyola durant els 40 anys de dictadura franquista, i contràriament al que es pugui pensar, va viure un dels períodes més fructífers i creatius de la seva trajectòria, el dels consultoris sentimentals i els serials. Com va dir un dels locutors per excel·lència de la ràdio d'aquells anys, Matías Prats, la ràdio franquista era una ràdio de colors en una societat gris.

3.5. CINQUÈ PERÍODE: La transició i la democràcia

Amb la mort del general Franco el 1975, començarà un període d'apertura informativa que es coneix com la *transició*, que és la porta d'accés a una democràcia regida per una constitució que encara continua vigent.

És el moment en què la ràdio pot començar a fer informació, un gènere que durant massa anys havia estat monopolitzat per l'Estat, expert a disfressar la propaganda política. Amb la mort de Franco morirà també *el parte* i la ràdio enceta una etapa diferent que cal estudiar, al nostre parer, des d'una òptica més empresarial i amb una mirada més detallista ja que entre altres coses el període de la democràcia és el del naixement de les estacions municipals de ràdio, de les ràdios lliures i de la consolidació, amb autonomia de continguts, de les emissores privades locals que operen en xarxa, tal com ho eren Ràdio Girona i La Voz de Gerona. Aquest marc temporal ha de centrar, al nostre entendre, la pròxima recerca acurada que es faci sobre la radiodifusió a la ciutat.

4.OBJECTIU I MÈTODE

Com que aquest llibre neix d'una recerca cal, al nostre entendre, definir l'objectiu d'aquesta recerca i apuntar sense aprofundir-hi quin és el mètode emprat que l'avalua.

L'objectiu perseguit des del primer moment tenia un interès basat en la recuperació del patrimoni oral i sonor a partir de recollir la memòria dels vells radiofonistes. També es buscava identificar i recuperar, si era possible, documentació impresa o fotogràfica, amb finalitats científiques, sobre el mateix tema que es pogués incorporar a la pel·lícula que es volia fer per ser el suport de la investigació. És a dir, no s'ha plantejat mai la possibilitat de fer un documental per a ésser exhibit pels mitjans de comunicació. Aquesta puntualització marca per exemple la senzillesa de la realització i la durada de la peça audiovisual acabada, que recull declaracions molt més llargues del que el llenguatge televisiu titllaria de rítmiques. Des del plantejament de la recerca aquests *inserts* estan plenament justificats per la necessitat de guardar, a més de la percepció que de la seva feina tenien les locutores, les seves manifestacions plenes de tics vitals, bons indicadors de trets sobre la seva personalitat.

Tenint en compte l'edat d'algunes de les antigues locutores,⁴ les entrevistes per al documental seran possiblement una bona oportunitat per tal que recordin amb naturalitat, el seu passat a la ràdio. Una de les locutores protagonistes, Carmen Delgado, ha mort recentment (estiu 2011), i la seva és, doncs, l'última entrevista enregistrada en què explica com treballava a Radio Girona.

Per tant aquest documental té la virtut d'acostar les veus i els records de totes les dones que durant 40 anys van entretenir i informar els gironins tant a través d'una emissora privada, Ràdio Girona, posteriorment a la Guerra Civil Radio Radio Girona, Cadena SER, com a través de l'emissora pública La Voz de Girona, coneguda popularment com la Sindical.

Tot i que les entrevistes en profunditat no s'han repetit (només en un cas, i sí que quan ha calgut s'han demanat aclariments telefònics) s'han basat sempre en un qüestionari mostra que metodològicament ha seguit les directrius de la història de vida o *life history* en l'accepció de Denzin (1986)⁵. La tècnica s'ha escollit perquè comprèn no només l'enregistrament de la història de la vida d'una persona, sinó també pel fet de buscar i reunir tota la informació que al voltant d'aquesta vida es pugui trobar: cartes, publicacions, autobiografies, biografies, relats de testimonis, premsa, etc. Aquest material, tant de

---

⁴ Maria Tersa, locutora de Ràdio Girona durant l'entrada de les tropes franquistes a la ciutat de Girona, ha fet 100 anys el mes de gener de 2012. L'edat també ha estat un element, secundari però rellevant, que ha mogut l'autora a entrevistar els locutors que apareixen en les imatges per tal que també quedés constància de la seva percepció de l'ofici i que el seu punt de vista romangués a l'abast del gironins.

⁵ DENZIN, N.K (1986) "Interpretative interactionism and the use of life stories". *Revista Internacional de Sociologia*, vol. 44, núm. 3.

documents personals, com d'enregistraments a altres persones relacionades, com les publicacions, són els elements que serveixen per contextualitzar declaracions i en el cas que ens ocupa s'han incorporat, en alguna ocasió, al documental en forma d'imatges de Recurs.⁶

Ronald Fraser (1990)⁷, que ha treballat com és sabut en la història oral de la Guerra Civil espanyola, afirma que és igualment interessant per a l'investigador que els entrevistats li expliquin allò que recorden, o allò que es pensen que recorden, el que havien fet, o allò que es pensen que havien fet. Sigui com sigui, cal que sobretot expliquin el que pensaven que estaven fent durant el període estudiat i el que pensen ara d'allò que havien fet. És una manera de dimensionar la seva feina, en el nostre cas.

Aquesta superposició de plans històrics enriqueixen enormement. El valor subjectiu dels relats és precisament el seu valor més original, segons que diu Ferrarotti (1983)⁸. Aquesta subjectivitat fa possible reconstruir de forma objectiva, és a dir, real i completa una consciència de grup i d'època, cosa que s'ha dut a terme en aquest assaig audiovisual.

4.1. FITXA TÈCNICA

El treball de camp d'aquesta investigació ha durat dos anys aproximadament. Els enregistraments dels protagonistes s'han fet durant 8 mesos a cavall entre 2010 i 2011. Així doncs, s'han gravat 18 hores d'entrevistes en profunditat partint d'un mateix qüestionari. S'han fet 17 entrevistes a locutores i locutors de ràdio de distintes èpoques, coneixedors del sector radiofònic gironí en el nostre marc històric i a més a més, i per primera vegada, s'han pogut posar en un mateix suport les versions que de la seva feina han fet totes les locutores vives que durant tots aquests anys treballaren a la ciutat de Girona.

Són 11 dones interviuades de les 15 locutores que en total van treballar de forma professional abans de la democràcia. Cal definir locutora professional per esmentar que les dones que protagonitzen la recerca tenien com a única activitat laboral la seva feina de locutora de ràdio. Per tant, no eren ni actrius dels quadres escènics, ni eren col·laboradores de les dues emissores que funcionaven a la capital gironina. És significatiu evidenciar l'aspecte de la professionalitat ja que la simplicitat amb què s'accedia a les emissores de ràdio en aquells anys, pot portar a fer creure que persones que algun cop van col·laborar en el mitjà puguin ésser anomenades locutores. Òbviament

---

⁶ S'ha informat al Jurat de la Beca 8 de Març de l'existència d'aquest material que s'ha creat / trobat en el decurs de la recerca i s'ha recomanat que l'Ajuntament de Girona faci els passos pertinents per poder-lo reunir a l'Arxiu Municipal, si arriba el cas, com a patrimoni de la ciutat.

⁷ FRASER, R. (1990) "La formación del entrevistador" a *Història y fuente oral*, núm. 3. Ed. Publicacions Universitat de Barcelona.

⁸ FERRAROTTI, F. (1983) *Histoire et histoire de vie: La méthode biographique dans les sciences sociales*. Librairie des Meridiens. Paris.

aquestes persones no han estat considerades com a tals per a la nostra exploració ja que no tenien cap lligam contractual amb les estacions de ràdio estudiades.

En el moment del treball de camp, les locutores **M. Lluïsa Figa (1916-1999)**, locutora de Ràdio Girona de 1934 a 1938, **Amàlia Rexach (1920-2002)**, locutora de Radio Gerona entre 1939 i 1942, i **M. Dolors Puy**, locutora de les dècades immediatament anteriors a la democràcia ja eren mortes. **M. Teresa Bantué**, l'altra locutora que falta dins del documental i que va començar a treballar a Radio Gerona abans del 1975 no hi va poder col·laborar per motius personals. La resta de persones entrevistades signifiquen la cronologia de locutores gironines.

Tots els testimonis s'han enregistrat amb el permís dels seus protagonistes, a domicilis particulars o a la seu del Col·legi de Periodistes de Girona. Durant totes les entrevistes s'ha seguit un qüestionari base amb les mateixes preguntes amb la finalitat de poder crear les dades i posteriorment extreure'n algunes conclusions com les que tanquen aquest text.

El DVD que completa aquesta història és el cos de la recerca que va guanyar la Beca 8 de Març de 2010. És un treball documental del qual s'han fet dues versions amb durades diferents.

La primera versió dura 1 hora i 38 minuts aproximadament i té per objectiu servir de document audiovisual de consulta per a totes aquelles persones interessades a fer recerques contemporànies de la ciutat de Girona. És un document per a la investigació. Es va lliurar el 23 de desembre de l'any 2011 a l'Ajuntament i forma part ja dels documents dipositats a l'Arxiu Municipal.

La segona versió del mateix documental és una reedició escurçada de la primera, i l'objectiu és emetre'l a la Sala Truffaut de la ciutat el 8 de març de 2012 en commemoració del Dia Internacional de les Dones. Aquest cop, i pensant només en l'exhibició, s'hi incorporen més elements d'infografia per tal de fer més comprensibles els apartats temàtics del vídeo. També s'ha variat la durada de tots els *inserts* i s'ha optat per incloure-hi més material de recurs, fotografies especialment, per tal que aquesta pel·lícula tingui més ritme que la primera versió i que l'Arxiu disposés del material fotogràfic capturat i descobert durant l'exploració.

El documental, en ambdues versions, és un relat en el qual són els protagonistes de la radiodifusió gironina entre 1930 i 1975 els qui expliquen en primera persona el seu pas per la ràdio. El focus de la recerca es basa a descobrir qui eren i què feien les locutores de ràdio, però, tal com s'ha explicat anteriorment, els locutors que han estat entrevistats intervenen per triangular les aportacions de les dones que són l'objecte d'estudi principal. Totes i tots els entrevistats narren com comencen a treballar en aquest mitjà, quina mena de proves els van fer per accedir-hi, per què tenen interès a formar part *de la gent de la ràdio*, expliquen anècdotes i comenten com era la feina que realitzaven i què significava per a tots ells poder treballar de locutors.

Està concebut en blocs temàtics que aglutinen èpoques distintes (identificables amb un disseny senzill i efectiu que simula un dial de ràdio) i per això s'ha obviat la veu enoff narrativa que no tindria cap sentit i restaria protagonisme als testimonis. Així mateix, s'ha optat per un muntatge no cronològic sinó temàtic, per reforçar el plantejament en base a ítems de recerca. Tots els locutors responen a les preguntes clau de la recerca:

1. Com era la ràdio?
2. Com entra a treballar a la ràdio?
3. Com era la feina d'una o un locutor de ràdio?
4. Un locutor i una locutora feien la mateixa feina?
5. Com es notava la censura?
6. De quins programes té més i millors records?

Aquestes preguntes clau serveixen per definir com era la feina d'un locutor de ràdio de Girona en cada moment històric i a cada emissora, i per observar com els mateixos professionals percebien la feina que portaven a terme. Són 6 ítems o preguntes d'arrencada que no han estat escollits aleatòriament sinó que són el resultat de treballar prèviament amb metodologies pròpies de la història oral aplicades a altres recerques que certifiquen la seva validesa per centrar i obtenir dades rellevants.

5. L'OFICI DE LOCUTORA DE RÀDIO

La feina de les locutores a la ràdio del nostre país, fins al 2008 mai no havia estat ni estudiada ni reconeguda, cosa que evidencia que la història de la ràdio que fins a aquell moment coneixíem estava coixa perquè sí que se sabia de l'existència de locutores però senzillament ningú s'havia fixat en què hi feien, a la ràdio⁹. A partir de la primera recerca es posa de manifest que en els primers anys del naixement de la ràdio, les dones locutores tenen un paper principal en les seves emissores. Són elles les primeres que fan un programa magazine complet i tancat, i són les dones les que durant la Guerra Civil fan antena mentre els seus companys han marxat al front o a l'exili, i mantenen oberts, així, els canals de comunicació amb els oients.

Un locutor era un professional de la veu que llegia textos que mai no redactava ell mateix. No podia equivocar-se i havia de demostrar una dicció neta, cuidada i agradable, encara que hagués de pronunciar noms estrangers. Presentava espectacles musicals, retransmissions esportives (només homes) o de modes (només dones), anunciava publicitat, discos o bé introduïa ràdio teatre, conferenciants, artistes i rapsodes. Aquesta feina és la que la televisió popularitza, més endavant, com a presentadors de continuïtat. Persones que enllacen el contingut de les emissions d'una cadena de ràdio.

Era un ofici unisex des dels anys 30.

5.1. LOCUTORES I LOCUTORS

En aquest apartat s'hi fa la llista de totes les persones que han estat entrevistades per tal de poder dur a terme el documental, ja siguin locutores o locutors. Tot i que la recerca es fa sota una òptica de gènere, és evident que el punt de vista dels locutors que treballaven al mateix temps que les dones protagonistes de la història és indispensable per poder algunes de les afirmacions que es fan en el decurs de l'audiovisual. D'altra banda, el testimoni

---

⁹ Per ampliar detalls vegeu de la mateixa autora: "Les locutores de ràdio a Catalunya, 1924-1939" (tesi doctoral, UAB, 2008) i els articles escrits centrats en aspectes diversos de les dones locutores d'abans de la Guerra Civil: ZER, vol.16, núm. 31, novembre 2011, "Las primeras locutoras y la historia de la radio. El caso de Cataluña, 1924-1939"; ICONO 14, núm. A4, 2010, "Las voces femeninas de la radio de los primeros tiempos"; *Comunicació*, revista de recerca i anàlisi, vol. 27, 2011, "Cronologia dels programes femenins a la ràdio catalana d'abans de la guerra civil"; *Treballs de Comunicació*, núm. 26, 2009, "Les locutores de ràdio a Catalunya. Perfil semblances i diferències"; *Quaderns del Cac*, núm. 33, "Les primeres locutores de ràdio a Catalunya, dels inicis de l'invent al primer franquisme"; revista *Dones* núm. 35, estiu de 2009, edita Associació de dones periodistes, "Les primeres radiofonistes catalanes"; *Capçalera*, núm. 146, desembre de 2009, edita Col·legi de Periodistes de Catalunya, "L'essència femenina de la ràdio", o a la *Revista de Girona*, núm. 253, març-abril, 2009, editada per la Diputació de Girona, "La darrera locutora de la Catalunya Republicana".

dels homes serveix, a banda de per corroborar-les, per evidenciar un cop més, que el pas dels anys ha contaminat una percepció social, com s'esmentava anteriorment.

Treballar amb la història oral permet reconduir situacions com aquesta. Els mateixos actors principals del procés expliquen com vivien la seva pròpia vida passada. Aquest assaig aposta per fer una revisió des de la perspectiva de la memòria històrica a partir del recull dels testimonis.

5.2. CRONOLOGIA DE LES LOCUTORES QUE VAN TREBALLAR A GIRONA DES DE LA DÈCADA DELS 30 ALS ANYS 70 DEL SEGLE XX

A continuació s'inclou una llista cronològica de les locutores de ràdio que van treballar a les dues emissores de la ciutat de Girona, Ràdio Girona i La Voz de Gerona durant els anys que ocupa aquesta recerca: 1930-1975.

En la terna s'inclouen els noms de totes les dones que van participar en l'ofici de locutora de ràdio, tot i que algunes no apareixen en el documental pels motius esmentats anteriorment.

1- Francina Boris (1915)

Francina Boris va néixer a Girona al 1915, en una família benestant. El pare fou un dels impulsors de l'esperanto a Girona i va tenir molta cura que la Francina llegís correctament en català des de molt petita i gaudís d'amenitzar amb lectures en veu alta, les reunions familiars.

Fou la primera locutora de Ràdio Girona (1933-1934) i presentà els parlaments de la sessió inaugural, segons com escriu la revista *Catalunya Ràdio*.

“La senyoreta Paquita Boris, locutora de Ràdio Girona, anuncià que anava a adreçar la paraula als radiooients de les comarques gironines, el president de Ràdio Associació de Catalunya.” (*Catalunya Ràdio*, número 85,1933:4)

Treballà també a Ràdio Associació de Catalunya, RAC, (1934-1939) de la qual va ser la primera locutora, la figura laboral més distingida en aquells anys. Després del canvi de règim i d'una depuració, tornà a exercir aquest ofici, però fora de la capital. Serà locutora de Radio Gerona novament a partir de 1942 després d'haver estat relegada a fer de secretària de direcció a Radio España de Barcelona. El 1946 es casa amb un company seu de la ràdio, Miquel Vidal, el responsable cultural de l'estació.

És durant aquesta època franquista més primerenca, del retorn a la seva ciutat natal, que treballa a Radio Gerona fent de parella de l'Enric Casademont¹⁰. És el

---

¹⁰ Enric Casademont va aterrar a la ràdio mercès al quadre escènic, com tants d'altres en aquells anys. Aviat i gràcies a les seves dots interpretatives es converteix en el rei dels programes infantils. El 1949 deixa Girona per anar a Radio Barcelona i convertir-se en el pare radiofònic del mític i entremaliat Pau Pi.

moment en què Amalia Rexach i Juan Viñas¹¹, els primers locutors del franquisme, han plegat de Radio Girona.

Boris treballa a Ràdio Girona, Cadena SER, fins al 1980. Els seus programes més emblemàtics foren *Nostra dansa* i *D'ací d'allà*.

"Nostra Dansa" era un espai dedicat a la sardana que arrenca aproximadament el 1946¹². L'autora programava les cançons i en llegia els títols en català amb el vistiplau del censor de torn, ja que el govern permetia incursions en la "llengua vernàcula", sense excedir-se, en manifestacions folklòriques controlades.

"D'ací d'allà", l'altre programa més significatiu que Boris va dirigir es radiava els diumenges i durava, segons els dia, una hora i mitja o dues hores. La seva emissió va començar aproximadament el 1964 i el realitzava i copresentava amb un jovenet Enric Frigola. Va arribar a ser el programa més llarg en català emès a Catalunya en un moment en què pràcticament no n'hi havia o, si n'hi havia, no es feien programes sencers en català.

El motiu que va possibilitar que això fos possible té relació, segurament, amb el fet que l'espai s'emetia a comarques, a Girona, no per a tot Catalunya i, per tant, era una radiació prou controlada i no tan escoltada com si s'hagués emès a Barcelona, per exemple, però a hores d'ara és impossible de conèixer amb rotunditat per què es va permetre. Boris no està en condicions de recordar, Frigola no esmenta cap entrebanc més que la fatiga d'haver de portar els guions al censor i aquests funcionaris han finat. Tot i així existeix un document, un informe datat el 25 d'octubre de 1963, a l'efecte de demanar la inscripció al Registre Oficial de Periodistes (un tràmit que moltes persones van fer per veure si els donaven el carnet de periodista, però que no aconseguiren pas totes) que expressa que "la interesada [Francisca Boris Codina] es persona de buena conducta, bien conceptuada en sus relaciones sociales y aunque no está afiliada a FET y de las JONS se la considera ADICTA al Régimen". L'informe, que devia ser preceptiu, és signat pel *subjefe provincial del Movimiento*,

---

¹¹ Joan Viñas va engegar les emissions de Radio Girona des de la Rambla just quan les tropes nacionals acabaven d'entrar a la ciutat i la Ràdio Girona del carrer de la Força callava per sempre més. Viñas va estar a Radio Girona els dos anys que varen caldre per crear una programació nova, en castellà i regular i, sobretot, perquè s'adeqüés al nou règim polític. No en va, Juan Viñas Bona, era cap de Propaganda del règim a Girona quan fa de locutor i, per tant, era la persona ideal per fer renéixer l'emissora. Deixa Girona en casar-se i marxa a Madrid, juntament amb la seva cunyada, Amalia Rexach, que feia de locutora amb ell. Allà va guanyar les primeres oposicions de RNE i molt aviat s'integra a la plantilla d'aquesta estació on acabarà essent un dels directius més destacats. Viñas, igual que Soler Serrano, Jorge Arandes o Federico Gallo eren les veus masculines més preuades de la ràdio espanyola de la postguerra. Juan Viñas, però, havia tastat la ràdio al 1935 quan essent només un vailet anava a Ràdio Girona a recitar poesies en català (Gil, 1990).

¹² Per la manca d'arxius que anteriorment s'ha comentat, és impossible determinar exactament la data d'inici d'aquest espai, pioner en l'ús del català, que per primer cop surt publicitat a la premsa local al 1946, data que es pren com a inicial.

Valeriano Simón. Potser per això, Boris va posar en antena molt aviat programes en català. No era sospitosa de res. Des dels anys 60 sempre havia treballat pel reconeixement i la recuperació de la cultura en català, i era una fervent activista de les sardanes a Girona. De fet, un cop jubilada va continuar com a col·laboradora de la mateixa empresa de ràdio fent el mateix tipus de programa de sardanes fins al 2005, en què la seva salut empitjora i l'aparta del món de la ràdio.

Entre tots els premis rebuts durant la seva llarga trajectòria destaquen, entre d'altres: la Medalla de Plata al Mèrit al Treball (1974), la Medalla al Mèrit Sardanista (1985), la Medalla Francesc Macià (1991), el Premi Obra del Ballet Popular (1992) , el Premi d'Honor del Col·legi de Periodistes de Catalunya (2003) i la Creu de Sant Jordi (2008) atorgada per la Generalitat de Catalunya.

2- M. Lluïsa Figa (1916-1999)

Locutora de Ràdio Girona entre el 1934 i el 1938.

Filla d'una família rica i benestant de farmacèutics i metges, originaris de Maçanet de Cabrenys, a l'Alt Empordà, la M. Lluïsa Figa i els seus germans es queden orfes de pares de molt petits i són criats per l'àvia materna. Arriba a Girona per estudiar. Quan va començar a treballar a la ràdio va deixar els estudis i va quedar sota l'aixopluc del seu oncle, periodista i director de Ràdio Girona, Alexandre Figa.

Fou locutora de continuïtat i dels programes femenins emesos durant la II República. Figa plega de la ràdio a finals de 1938 per preparar el seu casament (1939). Durant l'etapa final de la guerra exercia d'única locutora, ja que el locutor Jacint Carreras¹³ va ser cridat i mort al front.

3- Maria Tersa (1912)

Locutora de Ràdio Girona durant uns mesos a cavall entre els anys 1938 i 1939.

Nascuda a Almacelles, al Segrià, en una família terratinent, cristiana i molt conservadora, arriba a Ràdio Girona quan el director Alexandre Figa li ho demana. La seva neboda, M. Lluïsa, vol deixar la feina i els cal una locutora.

---

¹³ Jacint Carreras, conegut com Tinet Carreras, locutor i responsable d'administració de Ràdio Girona durant la II República, arriba a la ràdio quan Francina Boris ha d'anar a treballar a Barcelona, a Ràdio Associació de Catalunya. Carreras s'està a Ràdio Girona fins que va haver de marxar al front, on va perdre la vida. És encara ara un locutor molt recordat ja que els primers temps de la Guerra Civil, Carreras avisava dels bombardejos per antena, d'una forma molt personal: "No tingueu por, el perill ja ha passat; sóc jo, en Carreras! Estigueu tranquils." "El pobre Jacint Carreras, baixet d'estatura, però una gran persona, ple d'il·lusions, amb afeccions i aptituds artístiques que vivia a la Rambla, al pis més alt de la casa on hi havia la botiga d'en Papitu de Can Capdaygua (...) hagué de deixar l'emissora per anar al front on va trobar la mort" (Mirambell, 1987).

Tersa, que havia estat locutora de Ràdio Lleida, pertanyent també a la xarxa de Ràdio Associació, RAC, ja havia fugit del Segrià arran dels bombardejos de la guerra i s'instal·la a Girona, juntament amb els seus pares per ser la nova i darrera locutora republicana de la ciutat.

Maria Tersa vivia dins de la ràdio, com a refugiada de guerra i tant ella com el seu pare, que engegava l'aparell emissor i en tenia cura, cobraven un sou de Ràdio Associació. Mantenen les emissions actives fins al dia que els soldats franquistes entren a la ciutat i es fan càrrec de la ràdio, tal com ja s'ha documentat amplament.¹⁴

La seva contribució a Ràdio Girona es va centrar a posar i presentar discos i a llegir contes per a la mainada, així com a emetre per antena tota mena d'avisos i proclames de les institucions locals.

4- Amàlia Rexach (1920-2002)

Locutora de Radio España de Gerona entre 1939-1942.

Amalia Rexach neix a Girona el 1920, en una família benestant de la ciutat que es dedica al comerç de queviures¹⁵. Són 5 germanes, cosa que determina els pares a enviar l'Amàlia, als 7 anys, a Berlín a casa d'uns oncles. Allà Rexach fa el batxiller i estudia a l'Escola de Traductors per fer d'intèrpret. Viu a Berlín a la Pensión Latina, hotel dels seus oncles, "on només es parla en castellà",¹⁶ fins que sembla imminent l'esclat de la Segona Guerra Mundial.

En aquest moment, i sota l'aixopluc de la legió Còndor¹⁷, Rexach torna a la seva Girona natal. Engrescada pel qui seria el seu cunyat, Joan Viñas, es presta a ser locutora de continuïtat i a llegir les notícies que ell li escrivia. Treballà dos anys a Radio España de Gerona, que era com es deia l'estació en aquell moment de reestructuració. El 1942 plega perquè marxa a treballar a Madrid, a l'ambaixada d'Alemanya on s'encarrega de gestionar permisos de treball per a immigrants espanyols.

5- Carmen Delgado (1927- 2011)

Locutora de Radio Gerona entre 1952-1959.

---

¹⁴ Per ampliar aquestes dades cal remetre's al peu de pàgina número 9 i llegir algunes de les referències esmentades.

¹⁵ Anys després de la guerra els Rexach són els responsables d'introduir la firma de supermercats Spar a Girona.

¹⁶ Segons ella mateixa va confiar a l'autora en una entrevista per a una recerca prèvia a l'actual.

¹⁷ La legió Còndor, com és sabut, era una unitat, bàsicament aèria, que Hitler va oferir a Franco, per tal d'ajudar-lo des de l'aire a guanyar la guerra. D'aquesta manera els alemanys varen provar en una guerra de veritat, el nou armament que portaven aquests avions. Aquesta unitat aèria, doncs, no es dedicava al transport de viatgers.

Era locutora de continuïtat i aterra a la ràdio perquè feia teatre amb Acció Catòlica. Comença intervenint al programa religiós *Resurrexit*, i d'aquí, a causa de la seva veu i capacitat d'interpretació salta a ser presentadora de continuïtat i alterna torns amb Francina Boris, que era la primera locutora de l'emissora i per tant la principal.

Delgado va treballar durant molt anys fent torns amb el locutor de Radio Gerona, Jorge Oms.¹⁸

Carmen Delgado havia nascut a Barcelona. El seu pare era un operari andalús afincat a Barcelona, ja que treballava per a la indústria tèxtil. Abans de la Guerra Civil, els Delgado tornen al poble, a Andalusia. No serà fins després de la guerra que la família s'instal·la a Girona. La Carmen tenia 8 anys i estudia a les Carmelites. A la mateixa escola acaba el seu ensenyament reglat i després estudia durant tres anys els cursos d'infermeria de la Falange tot i que mai no va exercir aquest ofici.

Plega de Radio Gerona als 27 anys per casar-se amb el seu company de l'emissora i responsable de la programació, Esteve Aubó¹⁹ i va marxar a viure a Nigèria amb ell.

Carmen Delgado era una enamorada de la ràdio però gaudia molt del teatre, que va abandonar per ser locutora de continuïtat. A banda de llegir la programació i la publicitat, Delgado feia entrevistes breus als artistes de renom que arribaven a Girona i s'adreçaven a la ràdio per presentar algun nou treball del món de l'espectacle.

6- Anna Donato (1936)

Locutora de Radio Gerona entre 1955-1960.

Era locutora de continuïtat que començà com a locutora substituïda de la Carmen Delgado i la Francina Boris. La figura de la locutora substituïda era molt freqüent a la ràdio d'aquells moments. Normalment corresponia a una noia o noi més jove que els locutors principals i treballaven fent els torns menys vistosos en antena i substitucions durant les vacances dels primers locutors. A

---

¹⁸ Jorge Oms és un locutor molt recordat per totes les locutores de Radio Gerona que hi varen coincidir en el temps, per la seva simpatia i la seves ganes de millorar en l'ofici. Delgado va treballar-hi fent tasques de publicitat i col·laborant-hi en alguna entrevista. M.Àngels Roig considera que Oms va ser el seu mentor a Radio Gerona i qui més li va ensenyar de l'ofici de locutora i Anna Donato també hi va coincidir. Jorge Oms va arribar a finals dels anys 50 a Radio Gerona i va presentar "Festivales de la Radio", entre altres espais. Deixa la ràdio per convertir-se en Jefe de Seguridad de la recent creada TVE a Miramar, Barcelona.

¹⁹ Esteve Aubó va començar de molt jovenet a Radio Gerona i s'encarregava de la classificació de la discoteca de l'emissora i de gestionar les seleccions musicals que s'emetien, cosa que va provocar que el nomenessin cap de programació, càrrec en el qual el substituï Ignació Irazu.

Radio Gerona s'observa clarament com les locutores que tenen substituïda són les dones contractades.

Donato acabarà presentant programes tan emblemàtics com el *Disco dedicado*, com tants companys seus del moment, a banda d'enllaçar els continguts fent presentacions.

Va néixer a Barcelona al 1936, filla d'un mecànic i una modista que es va especialitzar en vestuari per a teatre i ballet. La seva família arriba a Girona i aviat es relacionen amb el món del teatre per l'ofici de la mare. Així doncs l'Anna, mentre estudia, comença a fer teatre amb el grup escènic del GEiEG i així accedeix al grup de teatre del programa de ràdio *Resurrexit* que Narcís-Jordi Aragó està començant a Radio Gerona.

Després de guanyar una plaça com a locutora suplent es queda formant part de la plantilla de la ràdio durant set anys fins que es casa, amb el seu company de locutori, Joan Ribas. Plega, seguint el cànon del moment, però també per la impossibilitat de conciliar els seus horaris de locutora suplent, normalment en festius i caps de setmana, amb els de la família.

7- Manolita Iglesias (1946)

Locutora de Radio Gerona entre 1962 i 1963 i de La Voz de Gerona durant els anys 1963 i 1964, i del 1965 al 1968.

Va ser locutora de continuïtat principalment, però va col·laborar en diversos programes, tant des dels estudis com de cara al públic. El seu preferit era *Invierno en las ondas*, escrit per Emili Casademont.²⁰

Iglesias havia nascut a Galícia i arriba amb la família a Girona quan té dos anys. Després de fer els estudis bàsics a les Reverendas Beatas de Santa Catalina de Sena estudia comerç i va a brodar. El fet que no li agradi estudiar li fa prestar atenció a un anunci de *Radio Gerona* pel qual s'assabenta que l'estació cerca locutores i aquí va canviar la seva vida.

Tasta la ràdio i es queda fascïnada, tot i que mai no va tenir l'enyorat mestratge que reconeix que l'hauria ajudat a ser millor professional. Es va quedar només un any a *Radio Gerona* perquè li surt la oportunitat d'anar a *La Voz de Gerona*. En aquesta estació s'hi queda també poc temps perquè decideix aventurar-se amb la Sección Femenina i cursa uns estudis de puericultura. Això li proporciona una feina de mainadera a casa del tenor Alfredo Kraus i la possibilitat de viatjar. Un cop cansada d'aquesta etapa, Iglesias torna a Girona i

---

²⁰ Emili Casademont era col·laborador de Radio Gerona, per a la qual escrivia guions de programes com "La Costa Brava" locutat per M.Àngels Roig o aquest "Invierno en las ondas" que recorda amb nostàlgia Iglesias. La curiositat d'aquest espai residia en el fet que segons l'època de l'any en què s'emetia, adaptava el títol. Així també es radià "Primavera en las ondas". Casademont també va fer programes de comentaris esportius o de curiositats, entre d'altres.

es presenta novament a La Voz de Gerona. S'hi queda de locutora fins que deixa la ràdio en casar-se.

8- Núria Fita (1946)

Locutora de Radio Gerona entre 1962 i 1963, i de La voz de Gerona entre 1963 i 1965.

Fou locutora de continuïtat en les dues emissores, i portava a terme bàsicament torns musicals, els *Discos dedicados* i llegia les guies de publicitat.

Fita va néixer a Girona d'un matrimoni format per un representant d'alimentació i una llevadora. Única filla d'una família amb possibles i molt coneguda, va estudiar en un internat a Barcelona. Quan comença a treballar a Radio Gerona havia acabat batxillerat i parlava anglès, cosa força inusual en aquells anys.

La seva arribada a Radio Gerona és per una aposta i aviat s'hi troba a gust tot i que un any després d'incorporar-s'hi canvia d'emissora però no d'ocupació. Quan s'inicien les emissions de La Voz, Fita canvia d'escenari a petició familiar, Serà locutora de continuïtat a La Voz de Gerona menys de dos anys, durant els quals es dedica a llegir publicitat, a presentar els programes i a llegir els guions que tocaven dins dels torns d'antena que tenia assignats.

Recorda especialment *Gerona al día*, un programa resum dels esdeveniments ocorreguts a la ciutat, sobre el qual Fita diu que mai no passava res. Plega de la ràdio per casar-se, als 19 anys. Als 30 fa un gir important a la seva vida, repren els estudis i es llicencia en Psicologia.

9- Teresa Bantué

Locutora de Radio Gerona, durant la dècada dels 60.

Era locutora de continuïtat, recordada pels seus companys com una gran actriu de teatre amateur.

10- M.Àngels Roig (1948)

Locutora de Radio Gerona entre 1959 i 1962.

Fou locutora de continuïtat i copresentava programes, fins i tot de toros recorda. Deixa de treballar a Radio Gerona perquè marxa de la ciutat però mai no s'apartà d'aquest mitjà i fins i tot la seva carrera professional alterna la ràdio amb la televisió. Després de Girona va a treballar a Andorra on és fitxada per Ràdio de les Valls d'Andorra i després va a Sud Radio vivint ja a França. Per la seva feina en aquesta estació rep el Premi Ondas²¹ de 1969 com a *mejor locutora internacional*.

---

²¹ El Premio Ondas va néixer de Radio Barcelona el 1954. Van prendre el nom Ondas de la popular revista que sobre ràdio Unión Radio, propietària de Radio Barcelona, editava als anys 50. Són uns prestigiosos guardons que premien la professionalitat dels millors

M. Àngels Roig va néixer a Barcelona però de molt petita la seva família es trasllada a Madremanya, Gironès. Estudia batxillerat i comerç i aviat participa en grups de teatre amateur, camí que la portarà cap a la ràdio. Hi arriba per un concurs que cercava locutores i s'hi quedarà prop de quatre anys com a locutora de continuïtat. Fa torns musicals i de publicitat, sovint amb Jorge Oms, que li ensenya com ha de millorar. Justament amb Oms fa reportatges i programes de cara al públic. També intervé, com a locutora, en programes especials d'Emili Casademont. Roig plega de Radio Gerona ja que per motius familiars ha de marxar a Andorra.

11- M. Dolors Pui

Locutora de Radio Gerona a principis de la dècada dels 60.

Locutora de continuïtat, recordada pels seus companys com una bona professional, capaç de fer qualsevol feina ben feta. "Era una tot terreny perquè l'encantava la ràdio"²².

12- M. Jesús Medina (1946)

Locutora de Radio Gerona entre 1965-1992.

Comença a *Resurrexit* interpretant petits papers i aviat es consolida com a locutora de continuïtat. Havia presentat programes de cara al públic i fet torns de continuïtat tant en les emissions d'ona mitjana (AM) de Radio Gerona com en les de freqüència modulada (FM), quan apareix al dial gironí. El seu programa més emblemàtic fou durant la transició, *El plumier*, un programa de divulgació per a nens compost per petites seccions, una de les quals era un conte explicat per un polític.

M. Jesús Medina va néixer a Barcelona, filla d'un policia de Lleó, propietari d'una pesca salada que regentava la seva esposa, originària de Saragossa. El fet de tenir pares castellanoparlants va afavorir l'accent de la M. Jesús que va aprendre a defensar-se també en català, llengua que parlava sense cap accent castellà. Va estudiar el comerç i va arribar a Radio Gerona per una broma. Un cop a l'emissora com a treballadora va estar tres mesos aprenent a locutar, va fer pràctiques en un estudi i no sortia en antena. Aquest és un fet insòlit i que no es repeteix en cap altra de les locutores entrevistades per a aquesta anàlisi.

Tot i el seu aprenentatge, Medina no és contractada com a locutora fins que finalitza el servei social. Va treballar més de 25 anys però no va poder "fer programes amb contingut *interessant* fins després de la mort de Franco, quan

---

comunicadors en ràdio, televisió, cine i música. Els primers anys de vida, l'Ondas només era per a professionals reconeguts de ràdio i de televisió.

²² Aquesta expressió és d'Enric Frigola, en el decurs de l'entrevista feta per a aquest treball.

els magazines tenien col·laboradors i es podien catalogar més enllà de l'entreteniment."²³

13- Mary Gisbert (1945)

Locutora de La Voz de Gerona/Radio Cadena/RNE entre 1964 i 1998 fins a prejubil·lar-se.

Va tastar la ràdio a través de Radio Gerona, on aterra per casualitat després de participar en un concurs de cara al públic. Canvia d'emissora per incorporar-se a La Voz de Gerona des dels seus inicis. El canvi es va produir perquè ella es va anar a oferir a la nova estació. Segons explica en l'entrevista per al documental, "La Voz era una ràdio molt més musical, semblava més juvenil i amb més participació directa dels oients" i a ella li atreia més aquest estil.

Té records especials pels programes de cara al públic que feia conjuntament amb Jaume Teixidor i Julián Martín, locutors amb els quals també intervenia des dels estudis presentant magazíns, o de matí o de tarda, en els quals els oients participaven via telèfon o carta. Amb la transició, anys més tard, fa magazíns de cultura popular gironina que s'emeten més enllà d'aquest territori. També fou autora de *Los cuatro vientos*, un programa diari on connectava amb una ciutat diferent d'Espanya i a través d'entrevistes es donava a conèixer la seva oferta cultural als gironins. Un espai similar es va fer, més tard, per apropar distints països.

Gisbert va alternar la seva feina de locutora de ràdio amb la de cantant. Era reconeguda i va editar més d'un LP. El seu nom artístic era Monica. De fet, l'enregistrament del seu primer disc també va ser casual i té relació directa amb la ràdio. En un programa de Radio Gerona on es descobrien nous talents, el jurat la va sentir cantant una cançó i al cap de poc temps enregistrava el seu primer disc. Gisbert va deixar la seva carrera de cantant per centrar-se només en la ràdio, que li exigia menys desgast vocal.

Mary Gisbert va néixer a Granja de Torrehermosa, Extremadura, en una família molt religiosa i ben avinguda. De petita va viure a l'Aragó ja que el seu pare era miner i l'anaven traslladant. Fins que no va tenir 14 anys no va arribar a Girona, on vivia el seu germà marista.

5.3. ALGUNS LOCUTORS

- Narcís-Jordi Aragó (1932)

Locutor i guionista de Radio Gerona del 1951 al 1961 aproximadament i col·laborador de La Voz de Gerona/Radio Cadena, dècada dels 70.

Va ser l'ànima del mític programa religiós de la dècada dels 50 a Radio Gerona *Resurrexit*, que va significar la porta d'accés a l'emissora, a través dels

---

²³ Aquestes manifestacions formen part de l'entrevista que se li va fer per poder portar a terme el documental.

esquetxos teatrals que s'hi feien, de moltes joves que després s'incorporarien com a locutores de continuïtat.

Advocat i periodista, ha estat col·laborador de diferents mitjans i institucions de la ciutat i fou un dels impulsors de *Presència*.

Aragó, igual que altres companys seus de Radio Gerona, també es va casar amb una col·laboradora de l'estació, Mercè Huerta, que era actriu i a qui va conèixer per una entrevista.

- Joan Albert Argerich (1945)

Radiofonista que ha exercit diversos rols a la ràdio des 1969 i fins a prejubilar-se. Ha estat locutor i periodista en diferents estacions i nomenat director de RNE a Girona el 1982.

Els seus inicis a la ràdio s'emmarquen a Radio Juventud a Barcelona. Arriba a La Voz de Gerona com a col·laborador a finals dels anys 60, on va fer el programa *Radio crónica*. També havia participat en algun espai a Radio Gerona. La seva trajectòria professional, però, el manté vinculat a Barcelona fins que és destinat a Girona per encarregar-se de la gestió de l'emissora.

- Enric Frigola (1946)

Locutor de Radio Gerona entre 1963 i 1970 on escriu la seva primera relació amb la ràdio de la mà de Francina Boris. Als 21 anys es trasllada a Barcelona on comença el seu període radiofònic més intens treballant a Radio España de Barcelona, però manté sempre la seva relació professional amb Girona, emissora amb la qual continuà vinculat i on du a terme programes culturals amb Francina Boris.

Frigola, d'extensa activitat radiofonista, ha exercit de locutor, guionista, periodista i director d'emissores de ràdio. Ha treballat, a més a més, a Ràdio 4 (RNE), a la Cadena 13, a TVE de Sant Cugat i a les emissores de Catalunya Ràdio. Actualment coordina Ràdio Estel.

- Julián Martín (1942)

Locutor des de 1965 de La Voz de Gerona es prejubila a la mateixa empresa, aleshores ja RNE a Girona.

Quan arriba a Girona, a principis dels anys 60, ja té experiència com a locutor de ràdio perquè havia treballat a Mèrida (Extremadura), a Mallorca i a Galícia. Martín era tot un professional de la ràdio i de la veu, no en va haver fet força teatre amateur i gaudia declamant.

El fet de ser fill de militar el va obligar a viure a diverses poblacions i a mantenir un castellà net i sense accents, cosa molt valorada en aquells moments a la ràdio. Va ser realitzador dels programes *Varietats radiofòniques* i de *Su voz y su música*, entre d'altres.

- Joan Ribas (1937)

Locutor de continuïtat i guionista de Radio Gerona entre 1955 i 1965. Va dirigir el quadre escènic de la ràdio i va crear Proscenium, grup de teatre amateur que va donar cabuda a moltes de les locutores i locutors d'aquells anys de Radio Gerona.

Quan arriba a la ràdio ja té experiència com a actor de teatre no professional i per tant posseeix un bon domini de la veu. La seva llarga tasca de locutor de Radio Gerona es veia complementada amb els guions que escrivia de programes que tirava endavant com ara *Fin de semana en la ciudad*.

Ribas es va casar amb la seva companya de locutori a Radio Gerona, Anna Donato. Plega de la ràdio perquè la seva feina principal, al seu despatx professional, li demana més dedicació.

- Jaume Teixidor (1933)

Locutor de Radio Gerona de 1956 a 1960 i de 1983 a 1992, on va protagonitzar els moments més emblemàtics de la ràdio espectacle d'aquells anys, i presenta juntament amb altres locutors i locutores programes mítics de cara al públic com *Buscando la fama* o *L'hora de Jaume Tex*. Va treballar a La Voz de Gerona de 1962 a 1983 on presenta també matinals de cara al públic²⁴, destinades a buscar nous talents artístics, juntament amb Julián Martín i Mary Gisbert.

Jaume Teixidor ha deixat empremta a la ràdio gironina per la seva personal manera de presentar els seus programes de ràdio. Va començar de ben jove fent col·laboracions i mercès a la seva afició al teatre²⁵ i va anar escalant fins a aconseguir ser locutor de primera i un dels més seguits i estimats per l'audiència, especialment femenina. Bona prova d'aquest *feedback* amb els oients són la gran quantitat de cartes de fans, d'èpoques diferents i tant de Radio Gerona com de La Sindical, que ell guarda en el seu magnífic arxiu personal.

---

²⁴ Aquesta era la manera d'anomenar, dins del camp radiofònic, els programes de ràdio que es feien amb públic a l'estudi teatre o des de teatres de la ciutat. Eren programes llargs que podien arribar a durar quatre hores i que alternaven les actuacions d'aspirants a artistes, cantants, rapsodes, músics... amb concursos de caire comercial i l'animació que enllaçaven els mateixos locutors i locutores mentre "donaven la publicitat". S'acostumaven a emetre els diumenges al matí i eren en rigorós directe.

²⁵ Encara ara pensa que tota la seva història professional a la ràdio està lligada al teatre i a la seva interpretació del dimoni dels Pastorets.

6. LOCUTORES I DONES. Les veus oblidades de la història de la ràdio a Girona, 1930-1975. El DVD

El DVD *Locutores i dones* és el cos de la recerca. Es pot veure a l'Arxiu municipal, al web corporatiu i a *Youtube*: <http://youtu.be/fMdWptAtt5E>

7. CONCLUSIONS

Algunes de les conclusions que es desprenen d'aquest documental ens aboquen a la reflexió. Ens porten a replantejar-nos idees fixades d'aquelles que sovint configuren l'imaginari col·lectiu i que tenen a veure amb les relacions laborals i el gènere. Aquest treball és una prova evident que encara cal fer molta feina per canviar mentalitats tossudes.

Locutors i locutores de Girona fan la mateixa feina fins a la dècada dels 60

A partir de la recerca duta a terme i resolta en el DVD podem concloure que les locutores i els locutors que van treballar com a presentadors de continuïtat a les dues emissores que operaven a la ciutat de Girona feien exactament la mateixa feina fins a la dècada dels 60. Per tant, es perpetuà la tendència estrenada als anys 30 en què les dones locutores i els homes que feien aquest ofici no tenien diferències laborals a l'hora de posar-se davant del micròfon.

Són els mateixos protagonistes que expliquen com feien justament el mateix ofici, l'objectiu del qual era presentar i enllaçar continguts. Aquest és un aspecte nou i interessant ja que fins ara semblava que les dones a la ràdio eren simplement les *partenaires* dels homes. Si la recerca no hagués inclòs els locutors masculins, possiblement no hauria tingut la mateixa transcendència ni la mateixa rotunditat. Aquesta situació d'equiparació laboral que es dona fins als anys 60, tal com es veu reflectit amb les imatges del DVD, canvia a partir d'aquesta dècada per diversos motius.

La ràdio creix tècnicament i popularment i els locutors són el planter d'on agafar presentadors per fer programes més llargs. En aquest moment, en el període en què l'ofici es torna *important*, és quan s'observa que les dones locutores que també participaven en aquests programes queden relegades a un segon terme, però només en els programes on participen locutors d'ambdós sexes i mai en els programes femenins, com tampoc en les tasques pròpies de presentador de continuïtat.

La influència de la televisió (TVE neix el 1956) també pot explicar com un ofici que fins i tot els seus protagonistes no trobaven rellevant, ara es tenyeix d'un valor social indiscutible, i per tant, quan la tasca es revalor, les dones no poden estar col·locades a primera línia ja que socialment no era tampoc el rol que acomplien. A Girona, però, hi ha una excepció que confirma la tendència: el cas de Francina Boris.

Aquesta locutora, d'una gran i llarga trajectòria a la ràdio gironina, va protagonitzar i dirigir sempre els seus programes, fos en l'època que fos i governés qui ho fes. De fet, els locutors que l'acompanyaven o l'ajudaven en

antena mai no van ser més que els seus acompanyants. Feien programes plegats però eren els programes que Francina Boris creava i proposava. Per edat, i per currículum radiofònic, era una persona que podia convèncer tant un censor de fer un programa en català, com un director perquè li permetés fer la mena d'espai que ella desitjava i, a més, explotar-lo comercialment, cosa que va fer durant anys.

Segurament la seva experiència a Ràdio Associació i el fet d'haver estat la primera locutora de la radiodifusió gironina li conferien una vàlua que va impedir que ningú a Radio Gerona s'atrevisís a proposar-li de quedar en un segon terme a l'hora de portar endavant un nou programa, especialment quan ella procurava tenir-hi patrocinadors.

La seva experiència professional contrasta amb la manca d'experiència en aquest món i la poca edat de les altres locutores de ràdio que entren de nou. Arriben essent molt jovenetes a la ràdio, són més joves que els homes locutors i per tant més modelables, cosa que fa que ni elles mateixes es plantegessin de fer de protagonistes d'un nou programa. Tal com es desprèn de les entrevistes, elles defensaven en antena els torns horaris de ràdio que els directors els assignaven. En aquest punt es torna a entreveure el rerefons social. Mentre les noies no eren tan atrevides en les propostes en solitari, els homes locutors sí que es veien amb cor de presentar projectes en aquest sentit. A més, alguns dels locutors que treballaven a les estacions de la ciutat tenien una experiència prèvia al món del teatre amateur.

Cal afegir en aquest punt que mentre que per a les dones locutores aquesta feina era el seu únic *modus vivendi*, per a molts dels locutors que contemporàniament van ser les seves parelles en antena, la ràdio era *un més a més* i en molts casos no era la seva feina principal. En els casos en què els locutors tenien només aquesta feina, cosa que passa només a La Voz de Gerona, la documentació obtinguda arran de la recerca ha evidenciat que homes i dones cobraven el mateix sou tenint la mateixa categoria laboral, però que els homes es treien un sobresou gestionant una cartera d'anunciants que eren els patrocinadors dels seus programes. A Radio Gerona això mateix ho duia a terme Francina Boris. Per tant sí que és rellevant remarcar que al món laboral de la radiodifusió la categoria laboral marcava el sou i que el sexe des del punt de vista administratiu no era cap condicionant.

Cal esmentar també, com a clau per entendre l'ofici, la poca formació que rebien tant locutors com locutores en el moment d'entrar a treballar en una emissora de ràdio.

A Girona no hi havia ni el costum ni la necessitat, segons evidencien els protagonistes, que les empreses formessin els locutors abans de lliurar-los al micròfon. Solament hi ha el cas d'una locutora de Radio Gerona que va passar-se un temps fent proves de locució, que li eren corregides, abans de posar-se a fer antena. Si la formació era pràcticament inexistente, també eren molt senzilles les proves d'ingrés. A partir de les experiències recollides es pot afirmar que aquestes eren minses. Consistien a llegir un guió literari donat i en cap cas hem pogut evidenciar que aquests exàmens es duguessin a terme després d'una

acurada selecció de personal entre els aspirants a la plaça oferta. Senzillament es provava per ser locutors la majoria de joves que tenien interès a treballar a la ràdio, tinguessin o no experiència o estudis adequats. És curiós, i val la pena deixar-ho per escrit, que algunes de les locutores tant de Radio Gerona com de La Voz de Gerona acaben treballant en aquest sector mercès a una juguesca. Una actitud adolescent que diu molt de l'edat i del tarannà que tenien aquests primers joves locutors i que diu molt poc a favor del rigor professional que tenien les empreses que operaven a Girona en aquest àmbit laboral.

El fet de "ser tan senzill" d'accedir a la feina passant proves, en el millor dels casos, també molt assequibles és segurament un dels motius que fa creure als mateixos protagonistes de l'estudi que la seva feina no era gaire notable. Recordem que a Madrid, a Radio Nacional de España (RNE), les primeres oposicions per cercar locutors professionals van ser el 1943, però a la resta d'estacions, especialment locals, les proves distaven molt d'uns exàmens d'oposició encara que, paradoxalment, els requeriments per a aquest ofici eren els mateixos: excel·lent dicció en castellà, domini de la veu i de les entonacions, capacitat de convicció o dots per a la improvisació, entre d'altres.

Aquesta singular situació va contribuir a institucionalitzar la creença generalitzada, entre els mateixos protagonistes d'aquesta professió, que la feina que desenvolupaven era poc valuosa. Al nostre entendre cal reivindicar-la. Era segurament una tasca simple i sense massa dificultats, certament, però era molt important en aquella Espanya devastada. Els locutors de ràdio eren el lligam comunicatiu entre l'entreteniment i el públic. Eren l'única distracció a través d'un mitjà i de forma gratuïta que tenien els ciutadans. El cinema era de pagament, i per tant de no tan fàcil accés per a tothom i la literatura o la lectura, com a passatemps, topava amb els índex d'analfabetisme de la societat de la postguerra.

Els locutors i les locutores de ràdio eren les *veus amigues* que feien el possible perquè la rutina i l'esforç per aixecar el país no fos tan feixuc. La ràdio era música, divertiment, espectacle, fins i tot era la ràdio la que amenitzava els *guateques* d'aquella societat trista. La ràdio ofería una finestra oberta al món als ciutadans anònims que volien arribar a ser artistes.

Ningú pot qüestionar la gran tasca social que feren amb el seu ofici i la seva dedicació, els locutors que presentaven els *Discos dedicados* o els mítics *Cara al Públic*. Sí que era una feina important, especialment quan la televisió tenia molt poca presència a les llars. Si la ràdio no hagués estat significativa no hauria arribat l'any 1943, per exemple, a tenir una penetració dins la societat espanyola de més del 80% a les zones urbanes i de prop del 65% a les rurals. Sense els i les *speakers* possiblement avui estaríem parlant d'un altre tipus de mitjà de comunicació.

Homes i dones compartien rutines de l'ofici i horaris sense importar el gènere, fins i tot en les emissions nocturnes, que tancaven la programació a mitja nit, hi havia noies treballant quan els tocava. Ni l'horari laboral era un element discriminador. En les entrevistes a uns i altres, els sorprenia que a l'autora li semblés pertinent preguntar si feien la mateixa feina, ja que per a la majoria de

locutors aquesta era una qüestió d'una gran evidència. Veritablement si en estudis històrics ens oblidem del valor de la història oral o el minimitzem, per aquests tipus d'aportacions, alguna cosa mai no acabarà d'encaixar en la reconstrucció del nostre passat. Hem de tenir molt en compte que molta de la literatura sobre història de la ràdio, que ha influït en alguns estudis més contemporanis, s'ha escrit en plena època franquista i que les referències a l'època anterior a la Guerra Civil són, si n'hi ha, poc exactes intencionadament o no²⁶.

Els programes femenins

Els espais femenins i els consultoris que es radiaven durant els anys 50, 60 i 70 del segle XX ocupaven un lloc molt marcat, preponderant, dins de les graelles programàtiques de les emissores espanyoles. Aquest tipus de programació sempre va ser a càrrec de dones i dirigida a dones, i els homes no hi tenien cabuda. Aquests programes, molt conservadors, eren eines de transmissió de la ideologia del règim i van adoctrinar generacions de dones des dels anys 40 fins després de la mort de Franco, en alguns casos, van arribar a mantenir-se en plena democràcia. Però al mateix temps i fora dels elements propagandístics, els programes femenins i els consultoris van significar la fidelització d'uns oients molt amatents de la ràdio i per tant eren també nínxols d'explotació comercial molt interessants i necessaris en un negoci, com el de la ràdio, que des que va néixer estava en permanent fallida econòmica.

La censura

Una altra de les conclusions a les quals es pot arribar a partir del visionament de l'audiovisual és la tipologia de censura que hi havia a la radiodifusió gironina de l'època que ocupa aquest estudi. El censor que controlava els continguts radiofònics era el delegat del Ministerio de Información y Turismo o del seu equivalent durant l'etapa que s'observi. Prèviament aquestes funcions requeien en el Ministerio de Prensa y Propaganda" i tenia les mateixes atribucions. A Girona els censors que van exercir durant aquest marc temporal eren funcionaris d'aquestes delegacions. Els locutors gironins recorden especialment Mariano Oliver.

Tot i així, Narcís-Jordi Aragó, el locutor principal del programa religiós *Resurrexit*, impulsor de la revista *Presència*, afirma amb contundència que la repressió de la censura a la ràdio no és comparable de cap manera amb la que es feia amb la premsa escrita, que era el focus principal de revisió dels funcionaris d'aquest camp. Al seu entendre el fet de tenir una programació

---

²⁶ Sembla pertinent explicar per reforçar aquest argument, que la meua tesi doctoral, "Les locutores de ràdio a Catalunya, 1924-1939", es va començar a gestar quan per casualitat vaig descobrir una locutora de ràdio que havia treballat durant la II República a Ràdio Lleida i que la historiografia oficial de l'emissora (editada en la postguerra) no en deia res (ni d'ella ni de la seva germana, que també hi treballà de locutora); mentre que els llibres que sobre ràdio eren contemporanis al pas d'aquesta dona per la ràdio, en parlaven i publicaven les seves fotografies. De fet, aquesta locutora, Maria Tersa, va acabar els seus dies de ràdio com a la darrera locutora de Ràdio Girona, i vivia dins de l'estació. És sense dubte l'episodi inèdit més singular de la història de la ràdio d'aquells dies.

d'entreteniment, especialment musical, i d'incloure programes de caire religiós, com el seu, per exemple, ja portava als censors a mirar-se la ràdio des d'una òptica més permissiva.

Cal afegir una dada prou significativa. Els directors de les emissores gironines d'abans de la democràcia eren persones afectes al règim. A Radio Gerona, el primer director de facto després de la guerra fou Emilio Banda. Reputat radiofonista i un dels locutors de Franco que anuncià "la victòria del Generalísimo" arriba a Girona a principis dels anys 40. Director de Radio España de Gerona explicava ell mateix que comença "actuando de locutor de las emisiones en italiano de Radio Nacional de España en Barcelona." (Antena Gerundense, 1951). De fet, arriba amb els primers soldats que entren i ocupen l'EAJ-15, la mítica Ràdio Associació de Catalunya.

Després de Banda, un periodista i intel·lectual proper al règim, Ramon Amposta, serà el director de l'estació degana a Girona. Amposta, nomenat oficialment el 1958, compaginava aquesta tasca amb altres feines que l'obligaven a desplaçar-se freqüentment a Barcelona. Segons Gil i Minobis (2003) alguns treballadors de l'emissora consideraven que Amposta va venir a fer una depuració de personal. El 1963 deixa la direcció en mans del seu director adjunt Pepe Vilà, que s'encarrega de la ràdio que coneixerà la transició cap a la democràcia.

A La Voz de Gerona el perfil dels directors té un to més dur des de la significació política. El primer és el màxim dirigent de la Delegación Provincial de Sindicatos, Juan Prades Batiste. Això explica el sobrenom de l'emissora, *la Sindical*. Per tant, ningú que hi treballi serà sospitós de desafecció i els continguts, seguits des de la direcció amb fervor, no s'escaparan de la censura indirecta que exercia aquest delegat i director, cosa que els treballadors coneixien perfectament. El següent director de l'estació fou Eleuterio Paniagua. Enamorat de les lletres i natural de Joarilla de las Matas (Lleó), va lluitar com a voluntari a Rússia amb la División Azul²⁷. És autor de les publicacions *Los hombres se matan así* (1961), *Españoles, son triunfos* (1963) i *Gerona. España en paz* (1964), aquest darrer, escrit juntament amb els germans Joaquim i Josep Pla-Dalmau. Paniagua és, però, recordat pel seu programa a La Voz *El banco de Dios*, un espai dedicat a "la caritat" que tenia un accent molt eloqüent. Tal com recorda Maria Tarradas, locutora de l'emissora a l'època, el director acostumava a emprar frases com ara "acordaros, Señor, de las ánimas que habéis llevado a vuestro seno" en el decurs, inici o final del programa.

Per tant, durant l'etapa del franquisme podem trobar dos tipus de censura bàsica a les estacions de la ciutat: l'autocensura i la censura de control repressiva impulsada des del govern i materialitzada pels funcionaris franquistes o pels directors de les mateixes empreses.

L'autocensura era una fórmula corrent que els mateixos locutors s'autoimposaven, a vegades sense voler, i que tenia una relació directa amb el moment social en el qual es vivia. La gent, al carrer, també sabia que

---

²⁷ La División Azul va ser una unitat de voluntaris espanyols que entre 1941 i 1943 van ajudar l'exercit alemany, durant la Segona Guerra Mundial, principalment a Rússia, al conegut com el front oriental.

determinades opinions eren fàcilment denunciabls i punibles i òbviament s'evitaven.

A la ràdio existia una mena de "manual de supervivència a les ones" mai no escrit, però conegut per tots els qui tenien l'obligació de parlar a través del micròfon. Locutores i locutors procuraven ser el màxim de curiosos per evitar "mals majors", sabien què podien dir i què no es podia preguntar en públic, i coneixien evidentment, que la direcció de les seves empreses, en alguns casos, el censor oficial o alguns oients "més papistes que el papa" podien desencadenar una represàlia.

La censura oficial i oberta era la que protagonitzava l'*establishment*, que es podia trobar, tanmateix, de formes diverses. La manca d'informació real i contrastable era una manera de censurar continguts, especialment quan s'intentava fer creure que *el parte* o les "informacions provinents" de l'Ajuntament eren notícies. La censura de revisió directa de guions o de discos n'era la segona modalitat. Es feia palesa en el dia a dia de les dues emissores gironines i consistia a haver de portar els guions a revisió, abans de ser radiats. Aquesta modalitat incloïa la revisió d'entrevistes que alguns cops es van haver de transcriure abans de ser radiades per passar pel censor. El censor corregia els guions amb un llapis vermell i els tornava per tal que fossin interpretats, òbviament després de ser corregits i respectant les seves aportacions i suprimint totes aquelles parts marcades.

Amb els discos s'actuava sense miraments, senzillament es ratllaven i per tant no es podien emetre. Els discos en llengües estrangeres estaven prohibits (prop de la dècada dels 70 aquesta prohibició és molt laxa), i les cançons que atemptessin contra els preceptes morals i ideològics del règim o de l'Església catòlica, apostòlica i romana, també. En boca dels locutors és molt fàcil trobar anècdotes i records en aquest sentit.

Tot i així cal esmentar que la radiodifusió del moment, que era bàsicament de distracció, ja defugia *per se* la crítica social o al govern, per tant és fàcil de comprendre com molts dels locutors entrevistats consideren que la censura no els afectava més que en algun disc ratllat. És força generalitzada entre els locutors de La Voz de Gerona la sensació que no podies dir el que volies ja que tot el que es deia estava molt controlat pel director, sensació aquesta que no notaven tant els locutors de Radio Gerona.

Les locutores, les sardanes i el català

Les locutores Francina Boris i Montserrat Juvanteny, una a Radio Gerona i l'altra a La Voz de Gerona, anys més tard, van amenitzar la població durant força temps amb programes dedicats a la sardana. És interessant remarcar-ho. Van ser dues dones amb estils, edats i trajectòries molt diferents les que van contribuir a popularitzar sardanes i aplecs des de la ràdio. Una en el moment de la postguerra (Boris) i posteriorment totes dues.

De retruc, cal esmentar que aquests programes, especialment els de Francina Boris, van ser els primers a començar a tenyir de català, de forma molt minsa però amb insistència, al principi, i després de forma oberta i amb permís, una

programació radiofònica que es feia només en castellà. Cal reconèixer que els programes de sardanes van tenir una contribució decisiva en la normalització lingüística radiofònica. Van encetar el camí cap a la recuperació d'una normalitat idiomàtica que al carrer mai no s'havia perdut i que a la ràdio des de la II República havia deixat d'existir. La ràdio a través de la cultura musical enceta la recuperació d'una llengua que estava prohibida i és obligat explicar que aquest camí a Girona el van iniciar dues locutores.

Però fins que el català va tornar a omplir les ones van haver de passar gairebé quaranta anys en què la llengua era poc més que una pinzellada folklòrica en unes emissions que poc s'assemblen a les de la ràdio d'avui en dia. Significativament ens acostem, per acabar, a un record d'Enric Frigola, que és una fotografia prou característica de com era la ràdio predemocràtica gironina. Frigola, un reconegut professional d'aquest mitjà al nostre país, va començar des de baix, tal com s'estilava, fent els torns menys agraïts de Radio Girona. Parla dels seus records de principis dels anys 60, uns records que són història viva d'una època passada.

"Tot era en castellà, els primers temps. I una de les coses que recordaré tota la vida, i... no és una de les coses de les quals jo estigui gaire orgullós, gens ni mica, però era el que tocava fer, era que jo "despedia" cada dia l'emissió a les 12 de la nit... i llegia la programació de l'endemà. Sí, quan eren les 12... i llavors sempre deia, cada dia deia... vaig passar anys dient: "Viva Franco, arriba España, y Dios nos bendiga a todos".... I llavors sonava l'himne... sonava l'himne espanyol."

8. BIBLIOGRAFIA

- Antena Gerundense, 1951. Revista.
- ARIAS CARDONA, J. (1933.) *Guía de las emisoras de radio de toda España*. Obra curiosa y de utilidad.
- ARIAS RUIZ, A. *50 años de radiodifusión en España*. Editorial: RTVE. Madrid.1973.
- BALSEBRE, A.(2001) *Historia de la radio en España*. Madrid: Cátedra.
- DENZIN, N.K. (1986) "Interpretative interactionism and the use of life stories" *Revista Internacional de Sociología*, vol. 44, núm. 3.
- EZCURRA, L. (1974) *Història de la radiodifusió española. Los primeros años*. Madrid: Editora Nacional.
- FAUS, A. (2007) *La radio en España (1896-1977)*. 1a ed. Madrid: Taurus.
- FERNÁNDEZ SANDE, M. (2005) *Los orígenes de la radio en España*. Madrid: Fragua.
- FERRAROTI, F. (1983) *Histoire et histoire de vie: la méthode biographique dans les sciences sociales*. París: Libraire des Meridiens.
- FRANQUET, R. (2001) *Història de la ràdio a Catalunya al segle XX: de la ràdio de galena a la ràdio digital*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- FRASER, R. (1990) "La formación del entrevistador" a *Historia y fuente oral*, núm. 3. Edicions: Publicacions Universitat de Barcelona.
- GIL BONANCIA, M. (1990). *50 anys de Ràdio Girona*, Girona: Ràdio Girona.
- GIL, R. i MINOBIS, M. (2003). *Aquí, Ràdio. Crònica de les ones a les comarques de Girona (1933-1982)*. Girona: Col·legi de Periodistes de Catalunya. Demarcació de Girona.
- GUILLAMET, J. (1994) *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya 1641-1994*. Barcelona: La Campana.
- MARTÍ, J.M. [et al.] (1993). *70 anys de ràdio. Annals del periodisme català*. Barcelona, ed.: Col·legi de Periodistes de Catalunya.
- MIRAMBELL, E. (1987). *Girona, entre la història i l'actualitat*. Fullet de l'Arxiu de l'Ajuntament de Girona.
- Tierras de León*. (1961). Revista.

9. AGRAÏMENTS

Ni aquest llibre ni el documental que el genera s'haurien pogut escriure sense la paciència i la consideració de totes i cadascuna de les persones que hi surten entrevistades. De forma molt generosa van recordar *les seves històries de la ràdio* per tal de poder-ne deixar constància per a les futures generacions.

Els seus records i el seu ofici són un patrimoni valuós que aporten dades noves i des d'una òptica diferent a la història contemporània de la ciutat de Girona que ja està molt ben documentada gràcies a la feina d'historiadors tan qualificats com el professor de la UdG Josep Clara, que m'ha indicat alguns dels camins recorreguts.

Aquests agraïments s'han de fer extensius, a més, a la delegació del Col·legi de Periodistes de Girona, que tan amablement ens van cedir les seves instal·lacions per poder fer algunes de les entrevistes; a l'Arxiu Municipal de la ciutat, per la seva amabilitat i la seva professionalitat que ens va fer la cerca menys feixuga, i a l'Ajuntament que, a través del Jurat del guardó, ha demostrat la seva sensibilitat envers el tema radiofònic.

I per acabar, un record especial per a Carmen Delgado, llegendària locutora de Radio Gerona que va morir dos mesos després d'haver enregistrat la seva entrevista.

Sílvia Espinosa i Mirabet
Girona, 8 de març de 2012